

VÝSLEDKY HEYDRICHOVY SPRÁVNÍ REFORMY Z POHLEDU OKUPAČNÍHO APARÁTU

Jaroslava Milotová

Heydrichova správní reforma je na prvý pohled úzkým a vyhraněným tématem. Věnujeme-li však pozornost dílčím problémovým okruhům, jež s touto správní reorganizací souvisejí, je patrné, že mají svoji důležitost nejen z hlediska hlubšího poznání dynamiky správního vývoje českých zemí v letech nacistické okupace, ale i pro posouzení celkového charakteru zavedeného okupačního režimu. Při analyzování problematiky správní reformy je kromě jiného nutné si položit i otázku, podle jakých kritérií hodnotit její význam. Prvou možností je její posuzování z hlediska záměrů a cílů, jichž měla dosáhnout. Druhou pak podle konkrétních výsledků a dopadu na činnost a funkci správy. V dosavadních studiích, jež se správní reorganizací v různém rozsahu zabývají, je nepřímě navozen dojem, že změny ve správní struktuře protektorátu byly ukončeným a bezproblémovým procesem, po jehož realizaci se v činnosti správní sféry nevyskytly závady, které by byly předmětem kritiky a diskusí.¹ Pro posouzení oprávněnosti takovéto interpretace je bezesporu vhodné věnovat alespoň v krátkosti pozornost některým názorům úředníků okupačního aparátu na práci nově uspořádaného správního systému protektorátu.

Dojem závěrečného mezníku při provádění správní reformy navozuje 15. červen 1942, kdy vstoupilo v platnost vládní nařízení o nové organizaci českých centrálních úřadů a současně začali vykonávat svoji funkci oberlandráti-inspektoři. Pražský viceprezident Zemského úřadu Horst Naudé ve svých pamětech dokonce vymezuje ukončení reformy květnem 1942.² Z pohledu dobové dokumentace je však patrné, že toto Naudého tvrzení neodpovídá realitě. Z hlediska stanovení alespoň rámcové chronologie je možné správní reorganizaci rozdělit do dvou fází. Na fázi přípravnou a realizační. Ponecháme-li stranou fázi přípravnou, pak vlastní reorganizace správních institucí začala probíhat na přelomu let 1941-1942. Na německé straně došlo ke zrušení služebny říšského protektora v Brně a 19. ledna byla na základě Hitlerova příkazu uvedena do funkce nová protektorátní vláda. Časový harmonogram, vypracovaný Úřadem říšského protektora, dále předpokládal, že 13. března 1942 bude dán protektorátnímu ministerstvu vnitřní příkaz k provedení přípravných prací k reorganizaci ústředních orgánů s termínem do 1. dubna.³ Téhož dne měly oberlandráty přenést svoji správní agendu na okresní a zemské úřady. K 1. dubnu se rovněž měly uskutečnit změny v organizaci centrálních úřadů protektorátní správy na základě připravovaného vládního nařízení o nové územní organizaci politických okresů. Do 10. dubna se předpokládalo ukončení koordinace činnosti skupin Úřadu říšského protektora s českými ústředními úřady včetně vydání služební instrukce pro německé úředníky, kteří byli převedeni do centrálních institucí protektorátní správy. Současně měli oberlandráti-inspektoři a jejich personál obdržet příkaz k nástupu do jim přidělených obvodů spolu s vydáním obdobného rozkazu pro nové okresní hejtmany a provést převedení zaměstnanců do německých oddělení nových okresních úřadů spolu s předáním rozděleného spisového materiálu. S ukončením těchto změn se počítalo k 1. květnu, kdy měla být završena likvidace oberlandrátů a osobní správní kompetence oberlandrátů-inspektorů přizpůsobena novému rozčlenění okresů s paralelním utvářením referentských štábů u řídicích okresních hejtmánů. Tento rozvrh se zřejmě ukázal nereálným, a proto byl vypracován další s určitou časovou korekcí.⁴ Nová územní organizace okresních úřadů se měla vyhlásit 15. dubna a příkaz k jejímu provedení měly dát písemnou formou zemské úřady.⁵ Do 23. dubna měli odstoupit okresní hejtmané, v rozmezí od 1. května do 5. května pak ostatní personál. Během této doby se také předpokládalo převedení části správní agendy okupačních institucí na okresní a zemské úřady. Do 15. května se počítalo s vydáním výnosu o nové organizaci prvního a druhého stupně protektorátní správy, aby tak nejpozději do 1. června byla zajištěna likvidace úřadů oberlandrátů spolu s provedením koordinace

činnosti odborných skupin okupační správy se správou protektorátní.

Významným zásahem do uskutečňování změn ve správě protektorátu byl atentát na Heydricha, který ve svých důsledcích vedl k novému obsazení místa vedoucího představitele okupačního aparátu. 27. května nebyla správní reforma zdaleka ukončena. Ještě nebyla završena reorganizace Úřadu říšského protektora, uskutečněny všechny změny ve struktuře protektorátního policejního aparátu a další potřebná opatření.⁶ Dokončení správní reorganizace mělo tudíž spočívat na Heydrichově nástupci Kurtu Daluegovi. Toto období do konce roku 1942 lze považovat za další etapu v provádění reformy.

Daluegeho pozice v protektorátu nebyla však tak jednoznačná jako v případě jeho předchůdce. Podle šéfa bezpečnostní služby v protektorátu Waltera Jacobiho zaměřil Daluege svoji hlavní pozornost na správní novoty, které se dotýkaly německých úředníků i úřadů a okupačním aparátem byly považovány za pochybené.⁷ Jeho reformní pokusy ve správě způsobovaly názorové rozdíly a protiklady, které se podle Jacobiho zpětně odrazily ve stížnostech K. H. Franka u nadřízených míst, a to u Himmlera, Bormanna, ale i Hitlera. Rovněž Werner Landmann, pracovník řídicího úseku bezpečnostní služby v Praze, po válce vypověděl, že Daluege jako říšský protektor neměl vlastní linii a snažil se v protektorátu posílit vliv pořádkové policie, přičemž tento rys jeho politiky nevycházel z nějaké určité koncepce, zvláště pokud šlo o české obyvatelstvo, nýbrž byl výslednicí jakési -Ordnungspolizei-Hausmacht-Politik-⁸ Jeho tendence posílit vliv pořádkové policie narazila na odpor ve vedoucích kruzích okupačního aparátu, jelikož by tím již zcela jasně vynikl policejní charakter režimu. Především byl proti K. H. Frank, jenž podle Landmanna považoval za svou povinnost uskutečnit Heydrichovy plány na správní reformu, které se chtěly vyhnout jednostrannému a příliš viditelnému německému vlivu v české správě. Landmann sám považoval Daluegeho působení za bezplánovité.

Zásadním mezníkem, jenž výrazným způsobem ovlivnil provádění změn a dosažení cílů, které byly vytýčeny v roce 1941, je bezesporu počátek roku 1943, kdy byly v Úřadu říšského protektora připravovány směrnice a opatření pro převedení německé a protektorátní správy na totální válku. Veškerá opatření, která okupační aparát v této souvislosti přijal a v následujících letech ještě prohluboval, již nelze jak z hlediska struktury správy, tak i jejího personálního vybavení spojovat se správní reformou.

Na základě Hitlerova výnosu ze 13. ledna 1943 pověřil K. H. Frank 5. února vrchního vládního radu Heinze Landmanna z Úřadu říšského protektora vypracováním programu válečných opatření ve správě protektorátu.⁹ Program v prvé řadě navrhoval přezkoušet válečnou důležitost veškeré správní činnosti v protektorátu. Okupační správa se měla koncentrovat na zabezpečení klidu a pořádku a na zajištění požadovaného množství výroby. Z programu proto vyplynulo, že složky policejního aparátu, soudnictví a propagandy, které sloužily k pacifikaci obyvatelstva a k rozšiřování politické demagogie, neměly být v oblasti svého působení nijak omezovány. Totéž platilo pro řízení výroby a dopravních závodů. Naproti tomu z pohledu nacistického aparátu okrajové správní oblasti jako např. sociální zabezpečení, jež nebyly považovány za válečně důležité, měly svoji činnost zásadně zredukovat. Dále mělo pro práci správního aparátu platit, že bude pozastavena zákonodárná činnost a až na další budou omezeny organizační změny, inspekční cesty se sníží na minimum. Směrnice také přikazovaly neprovádět žádné přípravy a rozpracování plánů na poválečné uspořádání protektorátu a zaměřit se jen na nejbližší úkoly války. Rovněž se měl uvolnit dohled okupačního aparátu, který by se soustředil jen na sledování základních úkolů správy, nikoliv na jednotlivosti. Podle směrnic měly okupační orgány při jejich řešení postupovat velkoryse, aniž by se zabývaly každou maličkostí, čímž by vedení okupační správy bylo zbaveno rozhodování v záležitostech, které byly nepodstatné. Současně se připravovala opatření

upřednostňující fungování válečně důležitých oborů správy a zastavující obory nedůležité spolu s likvidací jejich zařízení. Principy, jež byly schváleny pro sféru správy, měly být směřovat i pro hospodářský život protektorátu, obzvláště pro hospodářskou samosprávu, kde se počítalo s nutností přezkoušet nezbytné nasazení německých sil.

Jak informoval 6. února 1943 K. H. Frank generálního inspektora správy Heinze Reinefährta, měla tato opatření v souvislosti s novou situací po Hitlerově výnosu ze 13. ledna přispět k maximálnímu uvolnění sil pro wehrmacht a zbrojní průmysl spolu s dalekosáhlým zjednodušením a koncentrací činnosti všech správních oblastí při zachování vedoucí pozice okupačního aparátu.¹⁰

Když 15. června 1942 přijal Daluge nové oberlandráty-inspektory, konstatoval v projevu předneseném při této příležitosti, že správní reforma představuje především -další velký krok vpřed za splnění vůdcova příkazu připravovat země Čechy a Moravu jak po stránce správní, tak i výchovné jako budoucí země říšské- a němečtí úředníci měli učinit vše, -aby Čechy a Morava byly na věčné časy nerozborně zapojeny do velkoněmeckého životního prostoru-.¹¹ Pouze praktické fungování reorganizovaných úřadů však mohlo ověřit, nakolik nově koncipovaný správní systém vyhovoval těmto požadavkům a záměrům okupačního aparátu. To ovšem vyžadovalo nejen perfektní organizační zvládnutí, ale i dostatek času a prostoru pro odstranění závad, které by se případně v rámci nového správního modelu vyskytovaly.

Prvé kritické připomínky na adresu mnohých nedostatků a nejasností objevujících se v práci nově strukturovaného správního aparátu se začaly mezi německými úředníky ozývat poměrně brzo po 15. červnu. Připomínky se především zaměřovaly na kritiku nejednotného a roztržitého přístupu k provádění vlastní správní činnosti, u některých typů úřadů na nejasnosti v kompetenci a správní příslušnosti, existenční nejistotu a špatnou spolupráci mezi německými zaměstnanci českých a okupačních institucí. Konstatované nedostatky podle kritiků vnášely do vlastní práce úřadů neklid, který jenom zvyšoval celkovou nervozitu ve správní sféře, vyplývající z válečné situace.¹² Zvláště důrazně byly kritizovány organizační a funkční nedostatky v činnosti prvního stupně správy okupační a středního stupně protektorátní správy. Ve sféře protektorátní správy se tato kritika dotýkala jak oblasti správy politické, tak i policejní, u institucí správy okupační pak v první řadě oberlandrátů.

Již 7. srpna 1942 požadovali zemský viceprezident v Praze Naudé a prezidiální šéf Zemského úřadu Blaschek při jednání se státním podsekretářem von Burgsdorffem, aby byl jednoznačně vymezen pracovní vztah mezi oberlandráty-inspektory a zemskými viceprezidenty.¹³ Naudé a Blaschek shodně argumentovali tím, že obě instituce působí na nižší články protektorátní správy a přitom je zcela nejasné, v čem se okresní úřady mají řídit pokyny zemských viceprezidentů a v čem příkazy oberlandrátů-inspektorů. Nepřesně vymezená kompetence a celkové nejasnosti ve formě spolupráce mezi oběma institucemi byly podle představitelů Zemského úřadu příčinou toho, že na rozdíl od původních záměrů docházelo k nejednotnému řízení a přidělování protikladných úkolů německým úředníkům, kteří působili v protektorátní správě na úrovni okresních úřadů. Naudé s Blaschekem v tom viděli předpoklad pro tříštění jednotné linie okupační politiky v oblasti správy, a proto činnost Němců v okresních úřadech měla být důrazně usměrňována pouze jednou institucí. Jen tak se mohla vyloučit možnost vydávání navzájem si odporujících příkazů. Naudé s Blaschekem pochopitelně preferovali řídicí úlohu zemských viceprezidentů ve vztahu k prvnímu stupni protektorátní správy, protože v rámci reformy vytvořenou strukturu oberlandrátních úřadů a náplň jejich práce považovali za přechodnou a navrhovali ji časem zcela zrušit. Doporučovali konstituování oberlandrátů na nové organizační platformě, a to nejen z politických, ale i správních důvodů, protože podle jejich názoru se na oberlandráty měla přenést celá řada úkolů a pravomocí pro zajištění účinného prosazování cílů okupační

Německé vedení Zemského úřadu v Brně pak přímo vystoupilo s kritikou vnitřní struktury a organizace činnosti v institucích středního stupně protektorátní správy. Vládní rada Hofmann za podpory zemského viceprezidenta Schwabeho předložil 16. září 1942 Úřadu říšského protektora konkrétní návrh na uspořádání obou zemských úřadů.¹⁵ Podle názorů z Brna členění zemských úřadů především ve sféře správy z pověření říše vůbec neodpovídalo úkolům, jejichž plnění měly zajišťovat. Jak důrazně upozorňoval Hofmann, -bude za současného stavu naprosto nemožné uskutečnit včleňování správy z pověření říše do činnosti správy protektorátní, což je konečný cíl, o který usilujeme-.

Značné nejasnosti v kompetenční příslušnosti jednotlivých typů úřadů byly hlavním obsahem informace, kterou zaslal v říjnu 1942 generální inspektor správy Reinefahrt na vědomí I. oddělení Úřadu říšského protektora.¹⁶ Konstatoval, že při svých inspekčních cestách zjistil, že pro práci reorganizovaných úřadů je jejich nevytvořená věcná příslušnost téměř typickým jevem. Jako konkrétní příklad uvedl zcela nejasně postavení německého policejního prezidenta v Praze, přičemž zároveň zdůraznil, že -obdobný stav je i u dalších bezpečnostních služeb-. Další negativní prvek, který se začal vyskytovat vzápětí po provedení reorganizačních změn, spatřoval Reinefahrt v tom, že navzdory racionalizačním opatřením usilovala odborná správa o rozšiřování své samostatnosti a získávání personálu z jiných institucí. Co však generální inspektor správy obzvláště kritizoval, to byla nedostatečná a na některých úrovních přímo špatná vzájemná informovanost a spolupráce mezi německým vedením různých typů úřadů. Nízká úroveň vzájemné spolupráce, zvláště pak mezi těmi institucemi, kde to bylo z hospodářských, politických a bezpečnostních důvodů nezbytné, podle jeho názoru negativně ovlivňovala konečný efekt správních činností. Doporučil proto I. oddělení Úřadu říšského protektora, aby vypracovalo nařízení, které by přispělo k odstranění tohoto závažného nedostatku. Jelikož se připravovala realizace dalších opatření, -aby se reforma rozvíjela-, předložil rovněž návrh na provedení rozboru skutečné situace ve správě, na jehož podkladě se pak mělo pokračovat v uskutečňování plánovaných změn a současně zlepšit i celková funkčnost správního systému. Prvým konkrétním krokem k dosažení tohoto cíle mělo být zpracování schématu, ve kterém by byla jednoznačně určena návaznost a propojenost všech složek českého a německého sektoru správy a jasně vymezena věcná příslušnost. Jen po vyjasnění těchto vazeb mohlo být podle Reinefahrt zajištěno požadované plnění správních úkolů, odpovídající kontrola činnosti úřadů, ale i potřebná součinnost mezi různými typy správních institucí.

Právě otázka nedostatečné spolupráce mezi německými úředníky na různé úrovni řízení protektorátní a okupační správy byla centrem řady kritických připomínek. Pražský policejní prezident Weidermann ji v oblasti svého působení dokonce považoval za tak tristní a nevyhovující, že žádal, aby o celé záležitosti byl osobně informován Himmler.¹⁷ Podle něj byla situace v policejní sféře v Praze nejasná a nepřehledná a reorganizace nepřinesla požadované výsledky. Jednotné vedení a řízení policejní správy se spíše vytrácelo v důsledku spleťtých kompetenčních vazeb. V oblasti exekutivy a vyšetřování v Praze působilo 5 složek německé policie a 2 složky policie české.¹⁸ Jejich činnost nebyla odpovídajícím způsobem propojena a korigována. Své vlastní postavení Weidermann považoval za originalitu svého druhu. Vycházel totiž z toho, že je německým policejním prezidentem a že by tudíž jeho pravomoci měly být shodné s těmi, které měli policejní prezidenti v říši. Podle statutu zastával ve svém obvodu sice místo vedoucího činitele policejní správy, ale jeho pravomoci se omezovaly pouze na protektorátní policii. Akce německých policejních složek probíhaly bez jakéhokoliv vyrozumění jeho osoby. Byl tedy oficiálně informován jen o činnosti protektorátní policie ve svém obvodu, ne však policie německé. Pokud vůbec obdržel nějaké zprávy, pak jen díky osobním kontaktům s dalšími německými policejními úředníky. Za tohoto stavu označil svůj titul

hlavy policejní správy v obvodu Prahy za více než iluzorní. Další nedostatek spatřoval v tom, že ačkoliv byla pražskému policejnímu ředitelství přidělena správa z pověření říše, nemohlo disponovat německým četnictvem a ochrannou policií při vyšetřování přečinů německého obyvatelstva. Obdobná situace byla i při zajišťování transportů vězňů k nacistickým justičním orgánům do říše. Tyto poměry, se kterými se podle Weidermanna střetávali i další němečtí úředníci dosazení do funkcí policejních ředitelů v protektorátu, považoval za neúnosné a v rozporu s praxí platnou v říši.

Výhrady k organizačním změnám v oblasti protektorátní policie, ke spolupráci s policií německou a stejně tak i dalšími složkami se ozývaly také z řad okupačních úředníků politické správy. Pražský oberlandrát přirovnal situaci v reorganizovaném Zemském úřadu ke vroucímu kotli, ve kterém pro okupační režim zajišťovalo potřebné úkoly několik německých zaměstnanců, jejichž politické spojení s jednotlivými okupačními úřady nebylo řádně zabezpečeno.¹⁹ Jako příklad byl uveden postup při zatčení většího počtu českých zaměstnanců z oddělení pro vodní hospodářství gestapem, o kterém byl německý zemský viceprezident informován teprve po týdnu. Pražský oberlandrát proto zdůraznil, že je nutné nastolit jednotnou linii pro spolupráci mezi okupačním aparátem a německými úředníky, kteří infiltrovali do protektorátních institucí. To ovšem podle něj předpokládalo vypracovat přesné směrnice, kterými se měli řídit němečtí referenti na ministerstvech, zemských úřadech a zaměstnanci Úřadu říšského protektora. Ostravský oberlandrát Jonak sdělil v prosinci 1943 vedení Státního ministerstva pro Čechy a Moravu, že -s existující formou policejní organizace v protektorátu nemůže být spokojen-.²⁰ Vytvořenou strukturu považoval za nepřehlednou a v praxi komplikující a zpomalující spolupráci mezi politickou a policejní správou. Na tentýž nedostatek upozorňoval K. H. Franka vedoucí I. oddělení jeho ministerstva Watter, podle kterého základní chybou bylo již to, že se schematicky na protektorátní policii přenášely organizační formy platné v Německu.²¹ Takový postup považoval za zcela zbytečný, protože centrální řízení bylo pro českou policii charakteristické už v době předmnichovské republiky. Se stejným názorem vystoupil i brněnský zemský viceprezident Schwabe, když z vlastní iniciativy předložil návrh na novou organizaci protektorátní policejní správy.²²

Nejsložitěji se situace vyvíjela ve sféře reorganizovaných oberlandrátů. Především byla zpochybňována již sama existence tohoto správního stupně. Aparát NSDAP dával přednost vytvoření přímého spojení s okresními úřady, vládními komisaři a starosty bez zprostředkovací funkce oberlandrátů-inspektorů.²³ Stejně stanovisko však zastávali i okresní hejtmani, podle nichž oberlandráti-inspektoři fungovali jen jako -poštáči říšského protektora-.²⁴ Za zbytečné považovala oberlandráty-inspektory také značná část německého obyvatelstva. V obvodu hradeckého oberlandráta se otevřeně tvrdilo, že vlastní praxe prokázala, že tamní oberlandrát-inspektor je úplně nepotřebný.²⁵

Pochybnosti o vlastní účelnosti úřadů oberlandrátů vnášely pochopitelně neklid do práce těchto institucí a nedávaly jistotu existenční perspektivy ani jejich zaměstnancům. To se ovšem odráželo i v rozdílném přístupu jednotlivých oberlandrátů-inspektorů k zabezpečování funkce těchto úřadů. Hlavním úkolem, který jim byl uložen, mělo být provádění inspekce v příslušném správním obvodu. V prvé fázi svého funkčního působení se měli koncentrovat na získání všeobecného přehledu o odborné a politické situaci v přidělených okresech. Pak již se měli soustředit na vlastní inspekční činnost, jež spočívala v kontrolování správních práce nižších úřadů a případně potřebném projednávání závažných otázek a problémů přímo na místě. S touto náplní činnosti byli oberlandráti-inspektoři před nástupem do svých funkcí seznámeni.²⁶ Většina z nich sice směřovala k pouhému inspekčnímu působení a jejich odklon od vykonávání správních práce byl stále zjevnější, ale vlastní postoj oberlandrátů-inspektorů k úkolům, které zajišťovali, byl velmi rozpačitý. Ve vedení okupační správy převažoval dojem, že oberlandráti-inspektoři -nejdou svým úkolem šťastni

a pracovně se necítí spokojeni.²⁷ Sami oberlandráti-inspektoři se na vedení okupačního režimu přímo obraceli s otázkou, zda jejich nespokojenost s novým organizačním a pracovním uspořádáním oberlandrátních úřadů je pouze subjektivního charakteru, nebo se rovnou jedná o konstrukční chybu ve správní struktuře okupačního aparátu.²⁸

Při výstavbě reorganizovaného I. stupně okupační správy byly úřady oberlandrátů nejprve obsazeny tak, že oberlandrát-inspektor měl ještě k dispozici svého zástupce s titulem vládního rady, dále pak inspektora či sekretáře a dvě písařské síly. Avšak i za tohoto personálního složení usilovala řada oberlandrátů-inspektorů o to, aby mohla vykonávat vlastní správní činnost.²⁹ Pokračující odvody do armády však přispěly k dalšímu snižování zaměstnanců a prakticky nutily oberlandráty-inspektory, aby se skutečně soustředili jen na provádění inspekci.³⁰

Jak ale konstatovala zpráva bezpečnostní služby z 28. června 1943 určená K. H. Frankovi, byla prováděná praxe v jednotlivých oberlandrátech různá a výrazně se v ní projevovaly vlastní postoje a iniciativa každého oberlandráta-inspektora.³¹ Někteří z nich využívali každé příležitosti k reprezentativnímu vystupování před veřejností. V jiných oberlandrátech převažovalo úsilí maximálně zachovat správní charakter úřadu. Tito oberlandráti-inspektoři vyžadovali, aby jim každý den venkovní služebny gestapa podávaly hlášení a přehledy o svých akcích v příslušném obvodu. Pravidelně svolávali na určitý den v měsíci porady okresních hejtmanů, vedoucích oddělení správy z pověření říše, starostů měst a obcí, vládních komisařů, představitelů správních korporací a požadovali i účast zástupců aparátu NSDAP, bezpečnostní služby a gestapa.

Na provádění vlastní správní činnosti oberlandráty-inspektory především trval oberlandrát Jonak z Moravské Ostravy. Proto měl také výhrady ke snižování stavu zaměstnanců oberlandrátních úřadů. V říjnu 1942 se obrátil na Úřad říšského protektora se žádostí, aby mu byli ponecháni všichni jeho podřízení.³² Svou žádost vysvětloval tím, že činnost oberlandrátů-inspektorů, především v oblasti národnostní politiky, je velice rozsáhlá, a v jeho správním obvodu o to složitější, že se jedná o aglomeraci, kde žije přes milion obyvatel, z nichž je však pouze 90 tisíc Němců. Nutnost bezprostředního výkonu správní funkce vyplývala podle Jonaka ze skutečnosti, že Moravská Ostrava po stránce hospodářské i politické představovala pro nacistické Německo mimořádně důležitou oblast, a to jak za války, tak i vzhledem k budoucím záměrům osidlovací politiky.³³

Na rozdíl od Jonaka byl oberlandrát v Hradci Králové Schultze von Dratzig zastáncem jednoduchého inspekčního působení.³⁴ Zredukoval proto obsazení oberlandrátního úřadu na svou osobu, písařku a řidiče. Dále provedl důkladnou likvidaci registratury, když nechal odstranit a zničit všechny podle jeho názoru nepotřebné spisy. Svou písemnou agendu omezil na nezbytné minimum. V inspekčních cestách spatřoval nejlepší prostředek, jak projednat správní a politické záležitosti obvodu.³⁵

Ačkoliv v rozboru bezpečnostní služby o situaci v oberlandrátech po prvním roce působení oberlandrátů-inspektorů byly postoje ostravského a hradeckého oberlandráta hodnoceny jako krajní extrémy, přijalo vedení okupačního aparátu závěr, že pro inspekční činnost neměla pochopení značná část oberlandrátů a ani němečtí zaměstnanci v protektorátních úřadech, což jejich postavení ještě více komplikovalo.³⁶ Zatímco u česky řízených okresních úřadů si inspekce podržely svůj kontrolní charakter, u německých se díky osobním kontaktům staly přímo formálními. Stejný nedostatek byl spatřován i v plnění jednoho z důležitých úkolů oberlandrátů-inspektorů, a to ve zpracování měsíčních zpráv pro potřeby Úřadu říšského protektora. V nich měli shrnout svá stanoviska k problémům příslušných obvodů, předkládat další podněty pro

racionalizační opatření uvnitř správy, a to jak z vlastní iniciativy, tak i nižších složek. Mnozí oberlandráti-inspektoři si svoji práci i v tomto ohledu zjednodušovali. Bez jakékoliv analýzy zasílali Úřadu říšského protektora informace převzaté ze zpráv okresních hejtmánů.³⁷

Když vedoucí bezpečnostní služby v protektorátu Walter Jacobi předkládal K. H. Frankovi rozbor situace ve sféře oberlandrátů-inspektorů, zdůraznil, že by se tím mělo přispět jak k objasnění účelnosti těchto institucí vzhledem k budoucím prognózám a plánům ve správě, tak i ke sjednocení prováděné praxe. Konečné rozhodnutí o tom, zda oberlandráty budou likvidovány či ponechány, mělo padnout až po válce, kdy tento faktor již by nedeterminoval správní život.³⁸ Nejasnosti v oblasti kompetenční a pracovní mělo v této fázi odstranit Frankovo nařízení o postavení oberlandrátů-inspektorů, které se začalo připravovat od září 1943.³⁹

Jak tedy ukázala vlastní praxe, vyskytovalo se ve fungování reorganizovaných úřadů množství nedostatků a nejasností, které pro úspěšnost reformy bylo nutné odstranit. V tomto ohledu však okupační správě chyběl potřebný čas a prostor. Z rámcové chronologie je patrné, že realizační fáze reformy se na rozdíl od původních předpokladů protáhla na mnohem delší čas, než se plánovalo. Během této doby došlo i ke změnám ve vedení okupačního aparátu, přičemž je evidentní, že každý z vedoucích představitelů okupační moci měl tendenci tento proces osobitým způsobem ovlivňovat. Nejdůležitější je však skutečnost, že se podstatným způsobem změnily realizační podmínky. Jiná byla situace v roce 1941, kdy se reforma připravovala, a jiná na konci roku 1942. Určujícím faktorem se stalo ztroskotání zahraničně politické koncepce nacismu. Nutnost reagovat na tento fakt měla pochopitelně vliv na praktické zavádění nového správního mechanismu a jeho organizačního dotažení. Na jedné straně setrvala tendence dokončit plánované změny, na straně druhé válečná realita stavěla správu před mnohem aktuálnější úkoly. Prvořadým z nich byla totální mobilizace všech sil pro další vedení války, přičemž po opatřeních z jara 1943 bylo v prosinci téhož roku vedení okupačního aparátu nuceno přistoupit k dalšímu zjednodušování správní struktury a práci řady institucí zastavit úplně.⁴⁰ Navzdory právním předpisům a normám, které byly zveřejněny na počátku správních změn, zůstala reforma v oblasti realizační nedokončena. Rozpory mezi schválenými reorganizačními návrhy a praktickými funkčními nedostatky se již nepodařilo v plné míře odstranit, přičemž konečné výsledky, které od ní okupační aparát očekával, se už v důsledku defenzívy hitlerovského Německa těžko mohly dostavit.

Poznámky

- 1) Srovnej např. S. Šisler, Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945. Sborník archivních prací 13, 1963, s. 55; V. Král, Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích 1938-1945. Praha 1957, s. 22-23, I. díl; D. Brandes, Die Tschechen unter deutschem Protektorat. München 1969, s. 221-225.
- 2) H. Naudé, Erlebnisse und Erkenntnisse. Als politischer Beamter im Protektorat Böhmen und Mähren. München 1975, s. 140.
- 3) Verwaltungsreform-Zeittafeln z 15.3.1942. Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA), fond Úřad říšského protektora (dále ÚŘP), I-1a-6120, kart. 304.
- 4) Tamtéž.
- 5) Nová územní organizace okresních úřadů byla vyhlášena až 26.5.1942 nařízením ministerstva vnitra č. 185/42 Sb. z. a n. s účinností od 1.6.1942.

- 6) Reorganizace Úřadu říšského protektora byla dokončena vydáním druhého nařízení říšského protektora o členění jeho úřadu z 25.11.1942, které vstoupilo v platnost 1.12.1942. Viz Verordnungsblatt des Reichsprotektor in Böhmen und Mähren 1942, s. 307-308. Nová organizace protektorátní policie vstoupila na základě výnosu říšského protektora v platnost 1.7.1942, zveřejněna byla až 28.3.1944 vládním nařízením č. 77/1944 Sb. z. a n.
- 7) Výpověď Waltera Jacobiho z 30.8.1946. SÚA, fond Ministerstvo spravedlnosti (dále MS), kart. 2106 a.
- 8) Výpověď JUDr. Wenera Landmanna ze 4.9.1946. SÚA, fond MS, kart. 2106 a.
- 9) SÚA, fond 110-1-5.
- 10) Tamtéž.
- 11) Daluegeho projev k oberlandrátům z 15.6.1942. SÚA, fond ÚŘP, I-1d-6310, kart. 309.
- 12) Elaborát o zkušenostech z činnosti oberlandrátů-inspektorů -Der Oberlandrat Inspekteur in Böhmen und Mähren- z 30.4.1943, jehož autorem byl pravděpodobně generální inspektor správy Reinerfahrt. SÚA, fond 110-1-6.
- 13) Záznam rozhovoru Naudého, Blascheka a Burgsdorffa ze 7.8.1942 o správním poměru mezi oberlandráty-inspektory a zemskými viceprezidenty. SÚA, fond 114-2-46.
- 14) Tamtéž.
- 15) SÚA, 114-2-46. Současně Hofmann v příloze předložil i návrh na nové zorganizování protektorátní policie s důrazem na postavení inspektorů uniformované a neuniformované policie, kteří byli řízeni zemskými úřady.
- 16) Reinefahrt I. oddělení Úřadu říšského protektora 1.10.1942. SÚA, fond 114-2-62.
- 17) Zpráva pražského policejního prezidenta Weidermanna německému státnímu ministerstvu z 8.12.1943, týkající se názorů na stav policejní organizace v protektorátu. SÚA, 110-8-37.
- 18) Weidermann uvádí, že v německém sektoru působilo gestapo, kriminální policie, ochranná policie, četnictvo a bezpečnostní služba, na straně české pak uniformovaná vládní policie a protektorátní kriminální policie. SÚA, 110-8-37.
- 19) Politická zpráva pražského oberlandráta-inspektora za květen 1943. SÚA, fond ÚŘP, I-1a-6120, kart. 304.
- 20) Dopis oberlandráta Jonaka státnímu ministerstvu k organizaci policejní správy ze 4.12.1943. SÚA, 110-8-37.
- 21) Zpráva Wattera K. H. Frankovi z 8.12.1943. SÚA, 110-8-37.
- 22) Schwabeho reorganizační návrh na organizaci protektorátní policie z 10.12.1942. SÚA, 110-8-37.
- 23) Rozbor bezpečnostní služby o výsledcích ročního působení oberlandrátů-inspektorů pro K. H. Franka z 28.6.1943. SÚA, 110-1-6.

- 24) Tamtéž.
- 25) Tento názor vyplynul ze skutečnosti, že v důsledku nemoci oberlandráta-inspektora v Plzni tam byl předisponován jeho kolega z Hradce Králové na dobu neurčitou, aniž by byl v Hradci Králové ustanoven jeho zástupce, který by ho po dobu nepřítomnosti zastupoval. Podle názoru veřejného mínění správa v obvodu však plnila svou funkci nadále i bez oberlandráta-inspektora. Zpráva bezpečnostní služby z 28.6.1943. SÚA, 110-1-6.
- 26) Záznam rozhovoru s oberlandrátem Schultze von Dratzigem z 30.3.1943 pořizený pro K. H. Franka. SÚA, 114-9-42.
- 27) Reinefahrtův rozbor situace v oberlandrátech z 30.4.1943. SÚA, 110-1-6.
- 28) Tamtéž.
- 29) Tamtéž.
- 30) 28.9.1942 dal Reinefahrt oberlandrátům-inspektorům pokyn, aby přezkoušeli stavy svých zaměstnanců a nepotřebné pracovní síly dali k dispozici armádě. SÚA, 114-2-1.
- 31) SÚA, 110-1-6.
- 32) Dopis oberlandráta Jonaka Úřadu říšského protektora z 5.10.1942. SÚA, 114-2-1.
- 33) Zpráva bezpečnostní služby z 28.6.1943. SÚA, 110-1-6.
- 34) Tamtéž.
- 35) Podle názoru Schultze von Dratziga neformální posezení s okresními hejtmany a dalšími činiteli -při kávě a koňaku- vytvářelo nejlepší atmosféru k prodiskutování všech problémů. Záznam rozhovoru s Schultze von Dratzigem z 30.3.1943 pořizený pro K. H. Franka. SÚA, 114-9-42.
- 36) Zpráva bezpečnostní služby z 28.6.1943. SÚA, 110-1-6.
- 37) Tamtéž.
- 38) Tamtéž.
- 39) 24.10.1943 byli oberlandráti-inspektoři informováni oběžníkem státního ministra o svém právním postavení a úkolech, jež byly v jejich kompetenci. SÚA, 110-1-6.
- 40) Zpráva ze 4.4.1944 o rozpracování úsporných opatření, jež byla vyhlášena 12.11. a 9.12.1943. SÚA, 110-2-3.

Jaroslava Milotová
ERGEBNISSE DER
VERWALTUNGSREORGANISATION AUS DER SICHT
DES BESATZUNGSAPPARATES
Zusammenfassung

Vorliegende Untersuchung behandelt Ansichten der Besatzungsbeamten bezüglich der Tätigkeit der sog. Heydrichs-Verwaltungsreform. Unmittelbare Reaktionen auf die ersten Funktionserfahrungen der reorganisierten Behörden besitzt ihre Wichtigkeit für die Reformfolgeninterpretation in der Fachliteratur, von der man indirekten Eindruck erwerben könnte, als wenn die Änderungen in der Protektoratsverwaltungsstruktur abgeschlossen und problemlosen Prozeß bildeten.

Aus der Analyse der damaligen Dokumente ist aber ersichtlich, daß sich im Laufe der Reorganisation Disproportionen zwischen Absichten und deren Einführung in die Verwaltungspraxis erwiesen haben. Kurz nach Reorganisationseinführung kritisierten die Besatzungsbeamten Unklarheiten in der Kompetenz und Verwaltungszuständigkeit von einzelnen Behörden, Unifikationsmangel beim Ausüben der Verwaltungstätigkeit, schlechte Form der Zusammenarbeit der deutschen Beamten des Okkupations- und Protektoratsapparates usw., wobei sie die Beseitigung der Funktionsunabgeschlossenheiten als Grundbedingung der erfolgreichen Reform betrachteten. Die Besatzungsverwaltung befand sich unter dem Druck von Zeit- und Raummangel. Die Reformeinführungsphase benötigte viel mehr Zeit, als wieviel man ursprünglich voraussetzte. Während dieser Zeit kamen auch Änderungen in der Okkupationsapparatsführung vor, wobei jeder leitende Vertreter der Besatzungsmacht Tendenz bewies, diesen Prozeß in eigener Art und Weise zu beeinflussen. Das wichtigste dagegen war die Tatsache, daß sich die Durchführungsbedingungen in wesentlicher Weise änderten. Ganz anders stand die Lage im Jahre 1941, wenn die Reform vorbereitet wurde, im Vergleich mit der am Ende des Jahres 1942. Als maßgebende Faktoren für die Tätigkeit der Protektoratsverwaltung muß man das Scheitern der ausländisch-politischen Konzeption des Nazismus und darauffolgende Erklärung des Totalkriegsprogrammes ansehen, weil sie die Organisationsvollendung der neuen Verwaltungsreform grundsätzlich beeinflußten. Einerseits dauerte die Tendenz alle projektierten Änderungen zu vollziehen, andererseits verlangte die Kriegslage von der Verwaltung die Lösung der mehr aktuellen Aufgaben. Trotz den Rechtsnormen und Vorschriften, die am Anfang der Verwaltungsänderungen veröffentlicht wurden, blieb die Reform im Durchführungsbereich unvollendet. Die Widersprüche zwischen den genehmigten Reorganisationsvorschlägen und den praktischen Funktionsmängeln konnten in vollem Maße nicht mehr beseitigt werden, wobei die vom Okkupationsapparate erwartete Enderfolge als Folge von Defensive Hitlers Deutschlands nicht mehr zu Verwirklichung kommen konnten.